

Barcelona i els orígens urbanístics de Santo Domingo

Bé, bon vespre. Em dic Albert Gispert Ganduxe. Sóc estudiant d'arquitectura a la Salle-Bonanova i membre-col·laborador de la FEHC. Fa anys que em dedico a llegir allò que ningú s'atreveria mai a anteposar a allò que és establert com a cert. Avui sóc aquí per parlar'ls-hi de la ciutat de Santo Domingo i de la seva possible semblança amb la nostra capital. Aquesta ponència, però, la presento en forma d'argumentació entorn d'una hipòtesi.

Un nou continent és descobert i els catalans en som els seus legítims amos. Noves riqueses per engrandir el nostre orgull i projectar la nostra societat, ja aleshores cosmopolita, cap al futur. Però, la terra trobada és gran i es fa necessària una colonització ràpida d'aquesta. Colom s'afanya a establir-se a les noves terres i aconsegueix fundar la ciutat d'Illa Bella(Isabela) i el Fort Nativitat de Crist(Navidad). El 1496 es funda la ciutat de Santo Domingo a la costa est del riu Oçama i es refunda el 1502 a la costa oest del mateix riu en ser el primer nucli urbà dominicà, on predominaven les edificacions de fusta, destruït per un huracà. El meu estudi es basa en aquesta segona fundació de la ciutat dominicana.

Sempre ens han dit que si una cosa funciona, no la toquem. Això és el que molt probablement van fer els nostres avantpassats a l'hora de fundar la ciutat colonial de Santo Domingo. Tanmateix, però, independentment d'això podem veure amb lleugera facilitat que la relació dels topònims dominicans amb la toponímia catalana no deixa de ser curiosa; tenim, doncs, des del mateix nom de la primera colònia(Illa Bella) i del primer fort(Nativitat) fins el nom de l'illa on s'estableixen aquests(Hispaniola). Però no s'acaba aquí, Les illes del costat reben noms catalans en el seu origen com és el cas d'Illa de Sant Joan(Puerto Rico) o la mateixa Jamaïca. A més, dins l'illa Espanyola podem trobar poblacions com Santiago(Sant Jacme) de los Cavalleros que acabarà dient-se Santiago de los Hidalgos o Santiago a seques, Cabrera, poblacions acabades en -eta, -et o -at com és el cas de Sabaneta, la muntanya Estrelleta, o la província de l'Espaïllat. Per acabar, dir que en mapes encara més antics s'hi podia distingir, fins i tot, una muntanya anomenada Montserrate! (estranyament, ja no els he pogut tornar a consultar).

Ara bé, el que ens va sobtar més i el que, en certa mesura, em va fer decidir a investigar va ser el paràgraf que copio tot seguit del *Sumario de la Natural Historia de las Indias* d'en Gonzalo Fernández de Oviedo (Governador de la ciutat de Santo Domingo del 1525 al 1540:

“Hay algunos pueblos, aunque pequeños, en la dicha isla, de los cuales no curaré de decir otra cosa sinó que todos están en sitios y provincias que andando el tiempo crecerán y se ennoblecerán, en virtud de la fertilidad y abundancia de la tierra; pero del principal de ellos, que es la ciudad de Santo Domingo, más particularmente hablando, digo que cuanto a los edificios, ningún pueblo de España, tanto po tanto, aunque sea Barcelona, la cual yo he muy bien visto muchas veces, le hace ventaja generalmente; porque todas las casas de Santo Domingo son de piedra como las de Barcelona, por la mayor parte, o de tan hermosas tapias y tan fuertes, que es muy singular argamasa, y el asiento muy

mejor que el de Barcelona, porque las calles son tanto y más llanas y muy más anchas, y sin comparación más derechas; porque como se ha fundado en nuestros tiempos, demás de la oportunidad y aparejo de la disposición para su fundamento, fue trazada con regla y compás, y a una medida las calles todas, en lo cual tiene mucha ventaja a todas las poblaciones que he visto. Tienen tan cerca la mar, que por una parte no hay entre ella y la ciudad más espacio de la ronda, y aquesta es de hasta cincuenta pasos de ancho donde más espacio se aparta, y por aquella parte baten las ondas en viva peña y costa brava; y por otra parte, al costado y pie de las casas pasa el río ozama, que es maravilloso puerto, y surgen las naos cargadas junto a tierra debajo de las ventanas, y no más lejos de la boca por donde el río entra en la mar, de lo que hay desde pie del cerro de Montjuich al monasterio de Sap Francisco o a la lonja de Barcelona; y en medio de este espacio está en la dicha ciudad la fortaleza y castillo, debajo del cual, y a veinte pasos de él, pasan las naos a surgir algo más adelante en el mismo río; y desde que las naos entran en él hasta que echan el áncora no se desvían de las casas de la ciudad treinta o cuarenta pasos, sino al luego de ella, porque de aquella parte de la población está junto al agua del río.”

L'he allargat una mica però així ens podem començar a fer una idea de com era Sant Domingo antany. El fet que coneixi tan bé les distàncies de Barcelona i que la compari directament amb Sto. Domingo afirmant-la com a ciutat més bella d'Hispania(Península Iberica), a més de ser el Governador de la dita ciutat i d'emplenar de catalanades els seus escrits com veuran després, ens pot fer pensar que es tracta d'un altre català de soca-arrel “traduït”. Però aquest no és el tema. Podríem distreure'ns parlant de quin és l'origen del nom de la ciutat colonial però els hi faré senzill; Com que ja sabem que Colom sortí de Pals(Baix Empordà) i que el patró d'aquesta vila és en Santo Domingo, és prou lògic pensar que la ciutat colonial rep el nom del patró de la ciutat d'on eren, majoritàriament, els primers exploradors i des d'on va sortir la flota de la gran descoberta. Com que els primers anys no es tingué gaire seguretat de poder mantenir els primers assentaments a la Hispaniola, s'anomenaren les coses pel què eren i no pas pel que podien representar en l'ideari dels primers colonitzadors; per això el primer assentament s'anomena Illa Bella i quan ja es va ser conscient de que la colònia podria resistir temps a venir se li atribuï valor simbòlic, tan espiritual com físic(urbanístic), com va ser i ha estat el cas de la ciutat de Santo Domingo.

Segons sabem, les primeres Ordenances de població que existiren varen ser les que aprovà Felip II. Per tant, com ja em fet esment abans, fins aleshores les ciutats colonials varen ser traçades a “regla i compàs”. Així, doncs, podem entendre que els primers urbanistes americans van gaudir de cert marge a l'hora de crear les seves ciutats durant quasi tot un segle; aquest fet, de ben segur va contribuir a que certes ciutats de nova planta fossin fetes a semblança de les seves omònimes europees. Si tenim que Sto. Domingo va ser la primera gran ciutat americana espanyola i que, com ja portem anys defensant, la capital imperial espanyola fou la ciutat comtal de Barcelona, és de lògic pensar que les semblances entre ambdues ciutats són innegables; efectivament és així. Les dues ciutats són col·locades en un pla, el de Sant Domingo molt més extens que el de Barcelona, que travessat per un riu desemboca a la mar. En el cas de Santo Domingo, el riu s'anomena Oçama i en el cas de Barcelona Besòs; tanmateix, el Besòs és massa lluny de Barcelona com no ho és l'Oçama

de Sto. Domingo. Sembla, doncs, infundada la comparació però, si observem un mapa urbanístic de BCN de mitjans s.XVI veurem que hi ha una riera anomenada Sèquia que voreja i travessa BCN pel seu costat més oriental. Barcelona com Sto. Domingo, "A la parte que esta cibtat tienen el mediodia, està la mar batiendo en ella, de forma quel rio é la mar çercan la mitad o mas parte desta cibtat". Altres aspectes importants que ens poden fer pensar que la casualitat és massa forçada, són el fet que, referint-se a Sto. Domingo, es digui que és "de hermosa é fuerte canteria, de la qual hay aquí assaz canteras ó veneros de piedra junto á la ciudad, en la costa deste rio, cuanta quieren." o quan es fa referència a unes mines de salnitre que no s'allunen gaire de la ciutat; curiosament, de Barcelona se'n sap que la major part de les seves edificacions són construïdes amb pedra de la pedrera que hi havia a la muntanya de Montjuïc, també tocant al mar, i que prop d'aquesta, de Barcelona, a la cova de Collbató, prop de la serra de Montserrat, s'hi troba la font més important de salnitre de tot Europa. (el salnitre és l'element fonamental per a crear la pólvora o pólvores explosives).

Passant a les edificacions, ens podem fixar en la muralla de Sto. Domingo on les torres de vigilància són de planta quadrada com a Barcelona. O com les cases de Sto. Domingo són de pedra i tan ben fetes només comparables amb les de Barcelona o fetes amb una "muy singular tierra para tapieria" amb la qual "háçese tales tapias que son como muy fuerte argamassa" i que pintades de blanc no distanciarien gaire de l'aspecte marítim de l'immensa majoria de poblacions costaneres de Catalunya sense exceptuar-ne Barcelona. Segons l'Oviedo, i tal com així es pot veure en l'actualitat, la ciutat de Sto. Domingo compleix les característiques pròpies d'una ciutat de nova planta: "la mayoría de las calles estaban mejor niveladas, tenían mayor anchura y eran incomparablemente más rectas... hubo la oportunidad de planificar el conjunto desde el principio. Su trazado se llevó a cabo con regla y compás, todas las calles fueron medidas cuidadosamente.". (No és una ciutat de creixement orgànic i això la fa desarrelada a la terra però, com he dit i plantejat abans... Podia ser que amb el marge que encara tenien els primers urbanistes tinguessin, aquests, la suficient imaginació com per fer semblants la primera capital colonial i la capital imperial espanyoles?

Bé, m'he centrat en els edificis emblemàtics d'ambdues ciutats per esclarir aquest dubte. Sabem per l'Oviedo que a Sto. Domingo s'hi van fundar "Sanct Francisco é Sanct Domingo é la Merçed: los quales por la órden que los he nombrado assi son antiguos". A més, sabem que " entrando en el rio dentro á par del puerto está un castillo assaz fuerte para la defension é guarda del puerto y de la cibtat...". Bé, doncs a Barcelona hi trobem el convent de Sant Francesc on s'hi podia trobar el mausoleu dels Colom a Barcelona i que per això va ser enderrocat segles més tard (com hem pogut veure abans en el plano de Sto. Domingo, la ciutat s'escuartera i distribueix al voltant d'una catedral: la catedral de St. Francesc); també trobem a Barcelona la Mercè patrona, aleshores, dels cristians captius de la ciutat de Barcelona, els catalans (expliques que potser era per si passava alguna cosa amb els indis i que per això es va construir més tard que les altres); i, encara que no aparegui en la ciutat de Barcelona, lògicament, podem afirmar que la catedral de Sto. Domingo hi és en dita ciutat colonial pel simple fet que n'és el patró en tant que

n'agafa el nom de tota ella. Per altra banda, i també a la ciutat comptal, hi trobem quelcom molt curiós...: el que segons els mapistes era el castell de Barcelona, i tot el conjunt edificat del barri de la Rivera; La disposició del castell i del palau del virrei coincideix amb la seva disposició dominicana. Amés, tenint en compte que la casa dels Colom de Barcelona, a Barcelona, segons les investigacions d'en J. Bilbeny era situada al barri mariner de la Rivera i que la casa d'aquests a l'illa Espanyola era el mateix palau virregnal fa que les coincidències es precipitin inevitablement. La situació del "castell" barceloní respon amb tota perfecció amb la definició que l'Oviedo fa del seu omònim dominicà, tan en aspecte com en funció.

Podríem definir d'assaig aquest text ponenciat però, tot sigui dit, pot ser que no es tracti d'una simple enumeració de casualitats productes de l'atzar sinó del cap del fil que lliga el naixement de l'esperit català en la pedra d'un nou continent a través de les seves ciutats, de les quals, Sanct Domingo n'és la mare indefugible. Sanct Domingo, de desencertat nom, va ser l'avançada del que esdevindria anys a venir i que ens va lliurar la gran oportunitat, als catalans, d'èsser el primer poble que en la història d'aquesta humanitat poguè dir que el seu imperi era l'imperi on mai es ponía el Sol...(encara que la broma durés poc)